

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ЗАСОБАМИ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ В ІТАЛІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано стан, здобутки та невдачі у здійсненні державної культурної політики і політики пам'яті у справі формування загальнонаціональної ідентичності в Італійській Республіці. Показано, що багатосуб'єктність культурної політики загалом у поєднанні з приватизацією об'єктів культури, призвели до фактичної втрати державою можливостей проведення в країні державної політики пам'яті та негативно впливають на формування загальнонаціональної італійської ідентичності. Наслідком того стало посилення регіональних ідентифікацій і федералістських, а подеколи й сепаратистських настроїв. Зроблено висновок, що розширення прав регіонів як спосіб забезпечення дотримання принципу субсидіарності має свій зворотний негативний бік і є гальмом на шляху збереження єдності країни і консолідації суспільства.

Ключові слова: Республіка Італія, культурна політика, національна ідентифікація, політика пам'яті, регіоналізм, сепаратизм.

Metelova T. The Formation of National Unity by Means of a Memory Policy in Italy: Experience for Ukraine

The article analyzes the state, achievements and failures in the implementation of the state cultural policy and memory policy in the formation of a national identity in Italian Republic. It was shown that the polysubject of cultural policy in general, combined with the privatization of cultural objects, led to the actual loss of the state's ability to hold a state policy of memory in the country and to have a negative effect on the formation of national identity in Italy. The consequence of this was the strengthening of regional identities and federalist, and sometimes separatist sentiment. It is concluded that the expansion of the rights of regions as a way of ensuring compliance with the principle of subsidiarity has its reverse negative side and serves as a brake on the path to preserving the unity of the country and consolidating the society.

Keywords: Italian Republic, cultural policy, national identity, memory policy, regionalism, separatism.

Метелева Т.А. Формирование общенационального единства средствами политики памяти в Италии: опыт для Украины

В статье проанализированы состояние, достижения и неудачи в осуществлении государственной культурной политики и политики памяти в деле формирования общенациональной идентичности в Итальянской Республике. Показано, что многосубъектность культурной политики в целом в сочетании с приватизацией объектов культуры привели к фактической утрате государством возможностей проведения в стране государственной политики памяти и негативно влияют на формирование общенациональной итальянской идентичности. Следствием этого стало усиление региональных идентификаций и федералистских, а иногда и сепаратистских настроений. Сделан вывод, что расширение прав регионов как способ обеспечения соблюдения принципа субсидиарности

имеет свою обратную негативную сторону и является препятствием на пути сохранения единства страны и консолидации общества.

***Ключевые слова:** Республика Италия, культурная политика, национальная идентификация, политика памяти, регионализм, сепаратизм.*

Історична пам'ять – потужний інструмент консолідації суспільства і формування загальнонаціональної ідентичності громадян. Однак інструмент водночас небезпечний, здатний, за невправного застосування, призвести до зворотного результату – зростання соціальної напруги, посилення конфліктогенного потенціалу суспільства й навіть загострення міждержавних відносин. Що й демонструють нам так звані «війни пам'яті» в останні десятиліття. Сьогодні для України узагальнення накопиченого країнами світу досвіду застосування державної політики пам'яті, особливо в контексті потреб боротьби з відцентровими процесами й регіональним сепаратизмом, аналіз засобів і способів досягнення успіхів на тому шляху та врахування невдач є вкрай важливими. І з цього погляду чимало корисних висновків можна зробити, вивчаючи досвід політики пам'яті як важливого складника державної культурної політики Італії.

Попри всі відмінності в історичних шляхах України й Італії є в них і чимало спільного. Обидві країни на своєму історичному шляху мали тривалий досвід державності на окремих територіях, що входять нині до їх складу, впродовж своєї найновітнішої історії зазнавали (звісно, значно різною мірою і в дуже відмінних формах) впливу зовнішніх чинників на роздмухування сепаратистських настроїв в окремих регіонах, в обох (і це – насамперед) різні частини територій історично перебували під впливом протилежних культурно-цивілізаційних центрів тяжіння. Загалом це й зумовило істотні відмінності всередині країн – між Сходом і Заходом в Україні та Північчю й Півднем в Італії та слугувало глибинною підставою для розвитку в них значних ідентифікаційних відмінностей і регіонального сепаратизму. Відтак досвід Італії

у здійсненні державної політики пам'яті як засобу формування загальнонаціональної ідентичності й національної єдності, його позитиви й негативи, варто враховувати й Україні.

Історико-культурні, світоглядно-ціннісні, соціоекономічні й політичні відмінності, що сьогодні зберігаються між регіонами Італії, було закладено на італійських землях упродовж усього етногенезу. Подальший історичний розвиток сприяв їхньому збереженню, а подекуди й посиленню.

Першим етносом, що населяв центральні і північно-західні райони Італії від IX-VIII ст. до н. е., були етруски, які відіграли значну роль у формуванні римської культури, ментальності та традицій державотворення. Найдавніші міста-держави на Апеннінському півострові виникають саме на їхніх землях. У VIII ст. до н. е. на території сучасних північних і центральних областей Італії почав формуватися етрусський союз 12 міст, у подальшому ними здійснюється систематична колонізація північного сходу – долини річки По (Паданії) та південного заходу (Кампанії). У III ст. до н. е. всю територію до р. По займають римляни, які, взявши Медіолан (Мілан), встановлюють контроль над Цизальпійською Галлією (Північною Італією), тоді населеною кельтами.

Потужні основи державницького життя італійських земель закладено існуванням Римської імперії, до складу якої вони входили. Історичною подією, що визначила поглиблення відмінностей у культурному розвитку півночі й півдня Італії, був поділ Римської імперії на дві частини у 395 р. Столицею Західної Римської імперії стає Мілан, що натоді вже понад триста років мав досвід міського самоврядування, Східної – Константинополь. В останні десятиліття існування Західної Римської імперії її очільники фактично були ставлениками германських вождів. Після розпаду Західної Римської імперії у 476 р. північна Італія потрапила під контроль німецьких етносів – остготів, лангобардів, франків. Натомість південь Італії, Венеція і Сицилія залишалися під впливом Східної Римської імперії – Візантійської. У 535 р. візантійські

війська захопили спочатку Сицилію, а згодом всю Південну Італію. Зрештою під тиском візантійців остготи змушені були піти з Італії, яка в 555 р. була приєднана до Східної Римської імперії. Однак невдовзі домінування Візантії на італійських землях було підірване появою германського племені лангобардів, які закріпилися на півночі та в центрі Італії (у долині р. По та її притоку Ломбардії), заснувавши Королівство лангобардів (568-774). Під контролем Візантії залишилася низка прибережних провінцій з містами Рим, Неаполь, регіон Калабрія, о-ви Сицилія і Сардинія. «Завоювання Італії лангобардами призвело до значних змін у суспільному ладі Північної та Середньої Італії: вони знищили майже всю стару рабовласницьку верхівку та суттєво змінили поземельні відносини в регіоні, ліквідували великі латифундії. Уже в VII ст. лангобарди поступово засвоїли латинську мову, звичаї й почали асимілюватись серед автохтонного римського населення» [9, с. 490]. Водночас на контрольованих Візантією південних землях латифундистський спосіб організації земельних відносин й далі зберігався впродовж століть.

У VIII столітті Північна та частково Середня Італія увійшли до складу держави франків. Проте загалом Італія залишалася роздробленою на низку герцогств, графств та міст, між якими тривали усобиці. Значна частина Південної Італії, зокрема Сицилія, продовжували перебувати під владою Візантійської імперії.

Північну Італію у 951 р. захоплює германський король Оттон I, який коронується як король Лангобардії, а згодом, у 961-962 рр., зайнявши Рим, з рук Папи Римського він отримує корону імператора Римської імперії. Постає новий державно-політичний утвір – Священна Римська імперія, що включала в себе німецькі та північну частину італійських земель. Разом з тим візантійський вплив на півдні Італії у IX-X століттях поєднувався з експансією ісламу, а Сицилія була поступово підкорена арабами. До середини XI ст. більше

половини жителів Сицилії вже сповідували іслам, перехід у який активно стимулювався [29, р. 185].

Після смерті імператора Оттона III у 1001 р. територія Італії, залишившись без центральної політичної влади, перетворилася на арену воєнного протистояння кількох держав. У XI столітті південну Італію під свій контроль беруть нормани, які переймають її орієнтальну культуру [26].

Від часів Раннього Середньовіччя італійські міста виступали значною політичною силою, відіграючи роль регіональних або й загальноіталійських центрів культури, торгівлі та ремесел. В XI-XII століттях Італія являла собою країну міст, де на загальній площі 300 тис. кв. км нараховувалось 278 міст, що виступали центрами адміністративних округів [9, с. 490]. У цей час більшість міст у північній та центральній частині Італії – Венеція, Генуя, Флоренція, Піза, Верона, Бергамо, Падуя, Віченца, Феррара тощо стають незалежними містами-комунами. Уже в XIV столітті міста півночі Італії перетворилися на найбільші в Європі центри промисловості й торгівлі, а у Флоренції, Венеції, Сієні, Мілані з'явилися перші елементи раннього капіталізму. Зокрема, у Флоренції виникли перші в світі мануфактури, більшість селян Північної та Центральної Італії вже в XIII-XIV століттях були особисто вільними, також саме в Італії (у П'ємонті) сталося перше велике антифеодальне й антицерковне селянське повстання в Європі (повстання Дольчино 1304-1307 рр.) і перші великі повстання найманих працівників (Сієна – 1371 р., Флоренція – 1378 р.) з вимогами не лише економічних, а й політичних прав. Натомість особливістю економічного розвитку Південної Італії була втрата містами прав самоврядування, переважання експорту землеробської продукції, що призвело до швидкого закріпачення селян, слабкого розвитку ремесел та консервації феодальних відносин [9, с. 492].

Провідну об'єднавчу роль на півночі Італії тривалий час відігравав Мілан, який наприкінці XIV – на початку XV століть завойовує та приєднує Верону,

Віченцу, Падуою, Пізу, Сієну, Перуджу, у Ломбардії починає формуватися централізована держава, успіхам якої протистоять самодостатня Венеція, що перебуває під візантійським впливом, та волелюбна Флоренція з чималим досвідом як самоврядного, так і олігархічного правління.

Пожвавлення зовнішньої торгівлі італійських держав і міст у другій половині XVI століття вплинуло і на розвиток торгівлі між ними самими. Посилюється поділ праці: північ постачала на південь промислові товари, натомість південь залишався своєрідним сировинним додатком і постачав на північ сировину та споживчі продукти.

На перебіг подій в Італії значний вплив мала Велика французька революція. Захоплені її гаслами, італійці виступали за проведення кардинальних суспільних реформ та створення єдиної національної держави. Французька влада була зацікавлена в ліквідації монархічних режимів на Апеннінах і сприяла республіканським рухам. У 1796 р. в межах Модени, Реджіо, Болоньї та Феррари було створено французький протекторат під назвою Циспаданська республіка, а в межах Ломбардії (Мілан, Мантуя) – Транспапанська республіка. У 1797 р. вони об'єдналися в Цизальпійську республіку зі столицею в Мілані та населенням близько 3,2 млн осіб.

Початок XIX століття позначився процесами формування національної свідомості італійців, поширенням і піднесенням національно-визвольного руху та боротьби за політичне об'єднання Італії. Упродовж першої половини – середини цього століття територіями Італії (Неаполітанське королівство, П'ємонт, герцогство Пармське, Генуя) прокочується низка повстань, натхненних ідеями національно-визвольного руху – Рісорджименто. У 1831 р. в Марселі виникає патріотичний рух «Молода Італія», що ставив за мету об'єднання країни та включення її до європейського контексту. Тоді ж унаслідок повстань у Модені, Болоньї, Пармі до влади прийшли ліберальні уряди, а ліберально-буржуазні кола Феррари, Романьї, Марки й Умбрії на зібранні в Болоньї

ухвалили рішення про злиття повсталих провінцій в єдину державу – «Об'єднання провінцій Італії».

Війна з Австрією 1859-1860 рр. (Друга війна за незалежність) призвела до піднесення національно-визвольного руху. На серії плебісцитів країни Центральної Італії (Ломбардія, Модена, Реджо, Парма, Тоскана, Болонья, Феррара, Равенна, Форлі) висловилися за злиття із Сардинським королівством зі столицею в Турині, яке на цей час перетворилося на центр тяжіння в об'єднанні італійських земель. Таким чином, до кінця 1860 р. Італія (крім Римської області, Лаціо і Венеції) була фактично об'єднана. 27.01.1861 р. на всіх звільнених землях Італії було організовано вибори, що дало можливість 18.02.1861 р. скликати в Турині всеіталійський (за винятком Венеції та Риму) парламент, який 17.03.1861 р. проголосив створення єдиної італійської держави і Віктора Емануїла II її королем.

Після війни з Австрією 1866 р. (Третьої війни за незалежність), за положеннями Віденського мирного договору, Італія отримала від Австрійської імперії Венеційську область, а в 1870 р. до складу Італійського королівства було приєднано й Папську область із Римом. Ці рішення були підтвержені місцевими плебісцитами. У 1871 р. столицю Італійського королівства було перенесено до Риму. З приєднанням Риму італійський національно-визвольний рух (Рісорджименто) завершився утворенням єдиного Італійського королівства, заснованого на принципах унітаризму й централізму [14, с. 13].

Наведений стислий огляд історичного шляху, який ледь більше півтора століття тому призвів до об'єднання італійських земель (що мали давні власні і відмінні державницькі традиції та зазнавали істотно відмінних культурних впливів) у єдину державу, дозволяє побачити, що нинішнє апелювання сепаратистськи, федералістськи та регіоналістськи орієнтованих політичних сил півночі й півдня Італії до різного минулого, до етногенетичних та історико-культурних відмінностей має під собою певний ґрунт. І виведення їхнього

родоводу лише з нерозв'язаних економічних потреб регіонів, як це часто трапляється в науковій літературі, є значним спрощенням.

Від початку етногенезу на італійських землях спостерігаються спричинені внутрішніми процесами та зовнішніми історико-культурними впливами відмінності між північчю та півднем. Найдавніші міста, що виникають на півночі на ґрунті етрусського й кельтського етносів, надалі зазнають потужного впливу етносів німецьких. Упродовж архаїчного й античного часу, Середніх віків прогресивного значення і статусу центру тяжіння на півночі Італії набувають Мілан і загалом Паданія, де формуються основи північно-італійської ідентичності. Цей же регіон перетворюється на локомотив ранньоіндустріальних (капіталістичних) відносин, що є живильним комунікативним ґрунтом для формування особистісних і активістських цінностей. Відповідний ціннісний ландшафт сприяє активному цивілізаційному розвитку цих територій і в модерну добу – зміцненню тут індустріального способу виробництва, сприяє й процесам націєтворення та формування засад демократичної і правової держави. Натомість італійський південь модифікується згідно з візантійськими, частково – арабськими впливами, з їх акцентованою ціннісною апологією підпорядкованості індивіда громаді, що в політичному плані перешкоджає формуванню демократизму й територіального самоврядування, а в економічному – є гальмом на шляху індустріальних перетворень. А отже, тривалий час території Італії перебувають під переважним впливом двох різних культурно-цивілізаційних центрів тяжіння – світоглядно й ціннісно відмінних Західної та Східної Римських імперій та їхньої культурно-світоглядної спадщини.

В об'єднаній Італії розрив між північчю та півднем країни не зменшується, а в чомусь і посилюється, отримуючи виразний економічний вигляд як розрив між «багатою Північчю» і «бідним Півднем». «У 1860-х рр. дохід на душу населення на півдні був на 20 % нижчим, ніж на півночі, де

правом голосу користувався кожен 12-й житель, а на півдні – лише кожен 38-й житель» [9, с. 499]. Наприкінці XIX – початку XX століть економіка півдня «мала аграрний, напівфеодальний характер і відрізнялася слабо розвинутою інфраструктурою, екстенсивним латифундійним землеробством (з окремими вкрапленнями фермерського господарства, орієнтованого на зовнішні ринки), зародковою промисловістю, що перебувала на ремісничко-мануфактурній стадії. У соціальній сфері панували патріархальна ціннісна система і традиційне за своєю структурою суспільство, панівні позиції в якому посідали земельна аристократія і церква» [15, с. 44].

Такий само поділ на індустріальну і в подальшому постіндустріальну північ і більш відсталий південь зберігається, а частково й посилюється у XX столітті, перетворюючись, як відзначає Р. Патнем, на сталу ознаку економічного ландшафту країни [13]. Дослідження, проведене регіональною радою округу Венето у 1985-1990 рр., виявило, що чотири області півночі – Ломбардія, П'ємонт, Венето і Емілія-Романья – сплачували 45 % національних податків, 62 % ПДВ і 63,5 % місцевих податків. Вони давали державі 33,9 % фондів, перерозподілених на користь місцевих і регіональних урядів. Так, на кожні 100 лір, сплачених ломбардійцями, назад від держави вони отримували всього 24,5 ліри, жителі П'ємонту – 30, венеційці – 35, жителі округу Емілія-Романья – 37. На відміну від них, жителі південних округів отримували: Моліс – 80, Пуглія – 58, Калабрія – 84, Базіліката – 85 лір. У 2000 р. на одного мешканця регіонів зі спеціальним статусом на півночі країни в середньому припадало 6256 євро витрат на рік, у той час як у звичайних регіонах ця сума склала 2521 євро [18, р. 106]. Станом на 2012 р. у розвинутому північному регіоні зі спеціальними правами Трентіно-Альто-Адідже (Південний Тіроль) безробіття зберігалось на рівні не вище 4 %, у той час як у середньому по Італії воно сягало 11 %, а на Сицилії – 20 % [29]. Валовий регіональний продукт на душу населення за даними 2014 р. становить у Південному Тіролі (північ Італії)

37 тис. євро, а в Неаполі, що належить до південної частини, – 16 тис. євро на рік [25]. За підрахунками губернатора Ломбардії Роберто Мароні, цей регіон станом на 2017 р. надає центральному урядові щорічно на 54 млрд євро більше, аніж отримує [5]. Такий економічний розрив у соціальній площині екстраполюється на постійне взаємне незадоволення півночі й півдня країни й інспірує відцентрові процеси.

Слід, однак, зазначити, що не лише економічні відмінності спричиняють і визначають сьогодні значну регіональну строкатість країни й певну недосформованість італійської нації. Не меншими є й наявні до цього часу світоглядно-культурні, ціннісні розбіжності між півднем і північчю. Від кінця XIX століття і донині для італійської півночі властиві цінності громадянської культури, солідарної відповідальності, співпраці. В орієнтаціях жителів півдня переважають корпоративізм, безвідповідальність, ухилення від громадського обов'язку, авторитаризм [3, с. 81]. Проведене у 1994 р. соціологічне опитування під керівництвом І. Діаманті та П. Сегатті виявило, що в ієрархії маркерів самоідентифікації італійців «локально-муніципальна прихильність» посідає четверте місце з 11 позицій (64 % респондентів), на останньому ж місці перебувають «почуття громадянина» та «довіра до держави» (16 %). Водночас 78 % респондентів висловилися за розширення повноважень місцевих влад, 71 % – регіональних, і лише 44 % підтримали централізовану державну владу [10, с. 46].

Додатковим чинником, що стає на заваді консолідації італійського суспільства і підживлює відцентрові процеси та дозволяє їх політичним виразникам апелювати до етнокультурної самобутності регіонів, є етнічна і мовна структура країни. «Італія є місцем проживання 14 лінгвістичних меншин, які складають 7 % населення держави. Деякі з них є представниками автохтонного населення, інші – абсорбовані з прилеглих європейських мовних зон. Італійська конституція захищає права мовних меншин, притому деяким з

них надані спеціальні права через регіональні або провінційні нормативні акти, згідно з якими їхня мова використовується офіційно поряд з італійською в місцях компактного проживання» [12, с. 47]. Згідно з Атласом мов світу, що перебувають під загрозою (ЮНЕСКО), в Італії таких найбільше в Європі – 31 мова [2]. Мовна картина півночі Італії демонструє поширеність галло-романських мов. Більшість мов, якими традиційно говорять на півдні Італії, є діалектами неаполітанської і сицилійської. Виняток становить сардинська – мова романської групи, що має статус регіональної мови Євросоюзу. І північні, і південні діалекти відрізняються від стандартної італійської, хоча неаполітанські варіанти схожі з центральною мовною групою, що включає у себе тосканський діалект, на якому базується стандартна італійська. Сицилійський діалект має виражений греко-арабський субстрат з особливостями і звуками, не характерними для італійської мови [22]. На час об'єднання Італії, у 1860-х рр., лінгвістичне розмаїття в Італійському королівстві було настільки велике, що, за різними даними, тільки від 2,5 до 10 % усіх італійців говорили національною мовою [14, с. 14]. «Створивши Італію, ми повинні тепер створити італійців», – ці слова Дж. Гарібальді перетворилися на гасло політичного класу нової держави [20, р. 141]. Італійська мова отримала статус офіційної в країні лише на підставі закону від 15.12.1999 р. «Про захист мовних історичних меншин». Тим же законом визначено, що під охорону держави потрапляють групи населення, що розмовляють албанською, німецькою, грецькою, словенською, хорватською, французькою, каталанською, франко-провансальською, фріульською, ладинською, окситанською й сардинською мовами. Водночас, попри обов'язковість закону для всієї держави, мовні питання віднесено до компетенції регіональних, провінційних і муніципальних органів влади, а отже території, що потрапляють під його дію, визначають муніципалітети за бажанням не менше 15 % жителів або однієї третини муніципальних радників тих же комун. Станом на 2009 р. із 8101 муніципалітету країни закон

здійснювався на місцевому рівні в 1076 комунах, що складає близько 13 % загального числа, на їхній території проживає близько 4 млн осіб, тобто близько 7 % від загальної чисельності населення країни [24].

За таких умов завдання формування загальнонаціональної ідентифікації громадян Італійської Республіки залишається вкрай важливим і сьогодні. Особливої складності набуває це завдання з огляду на свідомо й цілеспрямовано (хоча значною мірою й вимушено) впроваджувану від середини ХХ століття політику регіоналізації країни. Після кількох хвиль законодавчих новацій, здійснених державною владою країни від 1960-х рр. по сьогодні, зокрема й особливо – Конституційної реформи 2001 р., адміністративно-територіальний і державний устрій нинішньої Італії деякі дослідники визначають як фактично федеративний [3; 12; 14; 16], за якого за центральною владою залишається дуже звужене коло ексклюзивних питань (безпекове, оборонне та фіскальне). Унаслідок Конституційної реформи регіони отримали навіть права у сфері міжнародних відносин: право на встановлення власних міжнародних зв'язків під контролем з боку держави, прямих зв'язків регіонів з ЄС, а також здійснення зовнішньої торгівлі. Крім того, реформою 2001 р. запроваджено автономію для всіх суб'єктів італійської країни з державою включно. У ст. 114 оновленого Основного закону зазначено, що «Республіка складається з муніципалітетів, провінцій, столичних міст, регіонів та держави. Муніципалітети, провінції, столичні міста та регіони є автономними суб'єктами, що мають власні статuti, повноваження та функції відповідно до принципів, викладених у Конституції». Така структура управління накладає додаткові обмеження та створює ускладнення для загальнодержавної культурної політики: статус суб'єкта культурної політики, окрім держави, мають 20 регіонів (5 спеціальних і 15 ординарних), що мають законодавчу владу, 103 провінції і 8101 муніципалітет [11]. Таким чином, здійснення культурної політики й політики пам'яті фактично залишається сферою компетенції регіонів як

законодавців на своїх територіях та утримувачів бюджетного фінансування, що негативно впливає на її можливості у справі формування загальнонаціональної ідентифікації.

Для прикладу слід згадати бодай той факт, що законодавчо забезпечені широкі повноваження регіональних влад у галузі культурної політики та комеморації на тлі відсутності кроків з дефашизації країни після Другої світової війни призвели до збереження, консервації та фактичної вбудованості в сучасне культурне життя пам'яток і символів, пов'язаних із італійським фашизмом і його лідером Беніто Муссоліні: у 2004 р. під тиском місцевого політикуму держава визнала місцем «культурного інтересу» Палац італійської цивілізації (*Palazzo della Civiltà Italiana*), відомий ще як «Квадратний Колізей», побудований наприкінці 1930-х рр. на південному заході столиці Італії у кварталі Всесвітньої виставки (що мала відбутися 1942 р.) за наказом Муссоліні. Палац мав продемонструвати імперську велич країни фашизму – на його екстер'єрі викарбувана фраза з промови Дуче 1935 р., в якій анонсовано вторгнення до Ефіопії. За окупацію Ефіопії італійську владу було звинувачено у військових злочинах. Однак висловлені лідером італійського фашизму заклики до того сьогодні легально прикрашають «місця культурного інтересу». У 2010 р. здійснено часткову реставрацію Палацу, а з 2015-го тут розташовано штаб-квартиру компанії Fendi [33], що здійснює діяльність у галузі моди і відома своїм меценатством (її коштом реставруються архітектурні пам'ятки Риму [1, с. 42]).

У країні й досі існує розгалужена мережа фашистських пам'яток, що розглядаються як частина культурної спадщини. Один із найвідоміших – Предаппіо, місце народження Муссоліні, де знаходиться його могильний склеп і де нині продаються футболки та інші сувеніри з фашистською символікою. Останніми роками в Італії раз-по-раз здійснюються спроби змінити ставлення до фашистських символів. У 2012 р. мер венетського міста Аффі Етторе Вірі,

користуючись широкими повноваженнями місцевої влади в галузі культури, відкрив у парку, побудованому на виділені центральним регіональним урядом кошти, меморіал нацистському співробітнику і військовому злочинцю генералові Родольфо Граціані. Після публічного протесту уряд скасував виділення коштів на цю мету. У подальшому Е. Вірі звинуватили у «виправданні фашизму», але відкритий меморіал досі функціонує [8].

Водночас, пам'ятники об'єднувачу Італії і творцеві італійської держави в її сучасних межах Джузеппе Гарібальді дедалі частіше піддаються вандалізації, а збереження об'єктів італійської культурної спадщини світового значення попри гарантовану на законодавчому рівні державну охорону пам'яток забезпечується і фінансується вкрай недостатньо. Прикладом тому є всесвітньо відомі Колізей і Помпеї, що потерпають від подальшого руйнування внаслідок природних і техногенних чинників [17]. В Італії станом на 2018 р. перебувають 54 об'єкти культурної спадщини, внесені до переліку ЮНЕСКО. Ще 40 об'єктів мають статус кандидатів на внесення до списку ЮНЕСКО [28]. Загалом же в Італії сконцентровано понад 40 % культурної спадщини людства [31, р. 40]. І хоча італійські культурні скарби щорічно відвідують понад 50 млн туристів і понад 80 % з них цікавляться саме культурою, мистецтвом та історією Італії [7], доходи від туристичного бізнесу і туристичного податку перебувають у розпорядженні регіональних і місцевих влад, що не дозволяє державі належним чином централізовано дбати про загальнонаціональну історико-культурну спадщину і, таким чином, сприяти зміцненню загальноіталійської ідентичності.

У цьому ж контексті показовою є й система свят, із яких загальнодержавними історико-політичними є лише два – День звільнення від фашизму (*Festa della Liberazione* – 25 квітня) та День проголошення Республіки (*Festa della Repubblica* – 2 червня). Решта – релігійні, католицькі. Водночас італійська святкова палітра рясніє масштабними регіональними святами.

Ще більше ускладнює проблему здійснення єдиної державної культурної політики вже неодноразово згаданий розрив між рівнем розвитку півночі й півдня Італії. У «Звіті про економіку культури в Італії» від 2004 р. [19] констатовано наявність величезних відмінностей між цими частинами країни в питаннях забезпечення культурних прав жителів півдня (де зосереджено значну частину культурної спадщини Італії), зокрема й права доступу до культурного надбання. Втім, така констатація тією чи тією мірою здійснювалася й у попередніх звітах (за 1990-2000 рр.). Отож «подолання географічного та соціального дисбалансу культурного життя – одна з актуальних проблем культурної політики Італії» [11, с. 43].

Разом із тим, правові традиції захисту культурної спадщини в Італії є одними з найстаріших в Європі: розроблення концепції охорони національної культурної спадщини тут розпочато ще на початку минулого століття [17]. Перший закон «Про охорону предметів, що являють художній та творчий інтерес», був прийнятий 1 червня 1939 р. Охорона культурної спадщини гарантується і Конституцією Італії. Слід зазначити, що італійське законодавство не містить поняття «пам'ятник історії і культури», натомість вживається поняття «історичне, художнє, археологічне, архівне та бібліотечне надбання». Цим поняттям охоплено рухомі і нерухомі об'єкти, що являють собою художню, історичну, археологічну чи антропологічну цінність [4].

Повноважним державним органом управління культурною спадщиною від 2018 р. є Міністерство культурних цінностей і діяльності (Ministero per i beni e le attività culturali) [21]. Раніше до сфери його компетенції належало ще й опікування туризмом – від 2012 р., ще раніше, від 1974 р., – навколишнього середовища, до того питання збереження культурної спадщини входило до компетенції Міністерства народної освіти. Інші суб'єкти культурної політики відповідають перед Міністерством культурних цінностей і діяльності за ведення каталогу належних їм історико-культурних цінностей та систематичне подання

змін у переліку нерухомих цінностей. Державні витрати на утримання пам'яток архітектури, що охороняються державою (а їх в країні – понад 500 тис.), станом на 2016 р. складають 2,2 млрд євро (0,5 % ВВП) [6].

Інший орган, правомочний здійснювати дії у галузі культурної політики Італії, – створене в 1985 р. Міністерство цивільного захисту, яке через Міністерство з культурних цінностей фінансує відновлення історичних пам'яток, що постраждали від стихійних лих, а також виділяє кошти на попередження таких випадків і здійснення захисту пам'яток.

У 1970-і рр., майже одночасно зі створенням спеціалізованого державного органу управління культурною спадщиною, в країні розпочався процес децентралізації культури, запроваджений низкою нормативних документів – декретом 1972 р. та президентським указом № 616 1977 р., що ними значно розширено компетенцію регіонів у культурній царині, за урядом же залишено переважно контрольні функції [11, с. 43].

Останніми десятиліттями у зв'язку з постійною недостатністю навіть чималих бюджетних коштів на підтримання культурної сфери і збереження культурної спадщини широко практикується залучення приватних інвестицій, зокрема й через приватизацію історико-культурних об'єктів. Станом на 2000 р. приватна частка інвестицій у культурну сферу складала 73,3 %, відповідно державна (усі рівні – сукупно) – 26,7 % [11, с. 46-47]. У 2002 р. на підставі парламентського закону, урядового декрету і президентського указу було створено компанію «La Patrimonio dello Stato s.p.a.» («Надбання»), до якої увійшли державні і приватні структури і завданням якої є, серед іншого, здійснення приватизації об'єктів, що становлять «художній і історичний інтерес» [27]. Сьогодні близько 60 % національного надбання Італії перебуває у приватній власності. Остання обставина теж не сприяє здійсненню єдиної державної культурної політики, що мала би результатом формування загальнонаціональної ідентичності.

Відсутність єдиної політики на національному рівні перетворюється на дедалі більшу проблему. «Брак координації призводить іноді до конфліктів між різними міністерствами, регіональними та муніципальними органами» [11, с. 44]. Прямування країни шляхом цілеспрямованої і послідовної регіоналізації, багатосуб'єктність культурної політики, поєднані з приватизацією об'єктів культури, призвели до фактичної втрати державою можливостей впливати на формування загальнонаціональної італійської ідентичності, до відсутності «національного міфу єдності» – міфу Рісорджименто, якого Італії бракувало від моменту її виникнення як єдиної держави [23, р. 11-12]. Наслідком того стало посилення регіональних ідентифікацій і федералістських, а подеколи й сепаратистських настроїв. Якщо на початку 1990-х рр. кількість мешканців північних регіонів, які виступали за відокремлення від Італії в разі відсутності федеративної реформи, коливалася біля позначки у 20 %, то у 2010-го 58 % населення Італії виступило за федералізацію державного устрою. В разі, якщо перехід до федеративної форми державного устрою не буде здійснено, 61 % жителів північних регіонів висловилися за вихід зі складу Італії [16, с. 120-121].

У підсумку слід зазначити, що розширення прав регіонів та поступове передання їм дедалі більших повноважень, хоч і є формою дотримання одного з основоположних в країнах-членах ЄС принципів у відносинах «центр-регіони» – принципу субсидіарності, однак, як засвідчує досвід Італії, має свій зворотний негативний бік, будучи гальмом на шляху формування загальнонаціональної ідентичності, збереження єдності країни і консолідації суспільства.

Слід також зазначити, що історико-культурні чинники є не менш значущими за економічні для поширення сепаратистських ідей і настроїв. Можливість мінімізації їхнього впливу пов'язана з повномасштабною культурною політикою держави і, значною мірою, з виваженою політикою історичної пам'яті, спрямованої на формування єдиної багатоетнічної нації. А

для здійснення такої політики інструмент регіоналізації є надзвичайно небезпечним.

Джерела та література:

1. Актуальные проблемы экономики культурного наследия / Под ред. А. Я. Рубинштейна. Москва: Государственный институт искусствознания, 2016. 108 с.
2. Атлас языков мира, находящихся под угрозой исчезновения. ЮНЕСКО. URL: <http://www.unesco.org/new/ru/communication-and-information/access-to-knowledge/linguistic-diversity-and-multilingualism-on-internet/atlas-of-languages-in-danger/>
3. Баранов А. В. Сепаратизм в современной Италии: факторы развития, институционализация, политические стратегии. Человек. Сообщество. Управление, 2015. Т. 16. № 1. С. 78-90.
4. Боргоякова Т. В. Российский и зарубежный опыт сохранения историко-культурного наследия. URL: http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2009/VSF_NEW200904121311/VSF_NEW200904121311_P_008.htm
5. Вдовиченко В. Референдум без развода: что изменит решение об автономии северных регионов Италии. Европейская правда, 24 октября 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2017/10/24/7072678/>
6. Иванкина Е. В. Реформирование системы управления особо ценными национальными объектами и объектами выдающейся универсальной ценности из списка ЮНЕСКО. URL: <https://www.ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/rnp/.../041727.pdf>
7. Италия – статистика туризма. URL: <http://www.visit-plus.com/ru/node/3603>
8. Коваленко А. Муссолини жив: Почему в Италии до сих пор берегут фашистские памятники. Depo, 08.10.2017. URL: <https://www.depo.ua/rus/svit/mussolini-zhiviy-chomu-v-italiyi-dosi-berezhut-fashistski-pam-yatniki-20171006653351>
9. Країни світу і Україна: енциклопедія : в 5 тт. / редкол.: А. І. Кудряченко (голова) та ін.; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. Т. 1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / науковий редактор 1 тому А. Г. Бульвінський. 2017. 564 с.
10. Левин И. Б. Италия после Первой республики. Политические институты на рубеже тысячелетий. XX-XXI вв. Сб. статей. Дубна: «Феникс+», 2001. С. 330-357.
11. Миронова Т. Н. Сохранение культурного и природного наследия как главная черта культурной политики стран Европейского региона. Культурная политика. № 2, 2009. С. 41-48.
12. Мінгазутдінов І. О. Південнотірольський сепаратизм в Італії. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 101. ч. 1. С. 47-53.
13. Патнэм Р. Чтобы демократия сработала: Гражданские традиции в современной Италии / Пер. с англ. А. Захарова. Москва: Ad Marginem, 1996. 288 с.

14. Попов Д. И. Италия во второй половине XIX – начале XX в.: на пути к регионализованному государству. Вестник Омского университета. Серия «Исторические науки». 2017. № 4 (16). С. 13-21.
15. Региональная политика стран ЕС. Центр европейских исследований ИМЭМО РАН ; отв. ред. А. В. Кузнецов. Москва: ИМЭМО РАН, 2009. 230 с.
16. Сардарян Г. Т. Политические проблемы взаимоотношений регионов с центральной властью в Италии: дис. ... канд. полит. наук. Москва: МГИМО МИД России, 2015. 225 с.
17. Яценко Е. П. Проблемы сохранения культурного достояния Италии. Культура в современном мире. 2013. № 4. URL: http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/althome/news/KVM_archive/2013/r_arch-kvm_2013-04.htm
18. Benedikter T. The Financial System of the Autonomous Province of Bolzano/Bozen. Tolerance through Law Self Governance and Group Rights in South Tyrol. Edited by Jens Woelk, Francesco Pa lermo, Joseph Marko. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publisher, 2008. 422 p.
19. Bodo C., Spada C. Rapporto sull'economia della cultura in Italia. Il Mulino. URL: https://www.mulino.it/isbn/9788815102294?forcedLocale=it&fbrefresh=CAN_BE_ANYTHING
20. Bull A. Regionalism in Italy. Regionalism in the European Union / ed. P. Wagstaff. Bristol: Intellect Books, 1999. P. 140-157.
21. DECRETO-LEGGE 12 luglio 2018, n. 86. Gazzetto Ufficiale. URL: <http://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2018/07/12/18G00113/sg>
22. Dialetti d'Italia. ALI. URL: <http://atlantelinguistico.it/dialetti-d-italia.html>
23. Galli G. Politica della memoria e gestione del consenso nei due dopoguerra in Italia e Francia: due dibattiti parlamentari a confronto. Roma: Università di Bologna, 2009. 228 p.
24. Lingue di minoranza e scuola. A dieci anni dalla Legge 482/99. 2010. MIUR. Direzione Generale per gli Ordinamenti Scolastici e per l'Autonomia Scolastica. Pubblicazione e stampa a cura delle Edizioni Anicia – marzo 2010. URL: http://www.edscuola.it/archivio/statistiche/lingue_minoranza_scuola.pdf
25. Marchetti S. Italiano? Nein. A Part of Italy Wants Out. Newsweek Magazine. URL: <https://www.newsweek.com/2014/01/17/italiano-nein-part-italy-wants-out-245068.html>
26. Norwich J. J. The Normans in Sicily: The Normans in the South 1016-1130 and the Kingdom in the Sun 1130-1194. London: Penguin Global. 816 p.
27. Patrimonio dello Stato. URL: https://it.wikipedia.org/wiki/Patrimonio_dello_Stato
28. Properties inscribed on the World Heritage List. UNESCO. URL: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/it>
29. Rosenberger M. P. Self-Determination in South Tyrol – The Red Eagle Spreads its Wings. Fair Observer, 2012. URL: <https://www.fairobserver.com/region/europe/self-determination-south-tyrol-red-eagle-spreads-its-wings/>

30. Smith D. M. A History of Sicily: Medieval Sicily 800-1713. London: Chatto & Windus, 1968. 240 p.
31. Vercelli G. Le sette virtu capitali del Bel Paese. Panorama, 2012. № 22. P. 40-43.

Відомості про автора: Метельова Тетяна Олександрівна – кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».